

Hartmanová, Pavla

Český literární internet a modelový recenzent

Bohemica litteraria. 2023, vol. 26, iss. 2, pp. 29-48

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BL2023-2-2>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79252>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20240122

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Český literární internet a modelový recenzent

Pavla Hartmanová

ABSTRACT

The Czech Literary Internet and Model Reviewer

This study explores the specific characteristics of literary reviewers, identified in the Czech Literary Internet project (2017–2021), who publish on websites and in electronic journals with focus on literature. The main goal of the study is to challenge certain stereotypes associated with the category of online authors and digital literature in general. The data was acquired in bibliographical format MARC21, and the final dataset contained 11,019 items covering the period 1998–2021. The dataset included 59 e-sources on various topics. The dataset was analysed for information regarding gender, age, publication activity, and publishing houses or genres reviewed. The quantitative findings produced by this analysis allowed us to visualize data in the format of a timeline and, at the same time, explore trends in certain reviewers' behaviour. The results indicate that the online environment is gender-balanced, with the majority of reviewers being over 30 years old. They typically publish in a single electronic source for several years. Further research will require the collection of additional data comparing e-sources of the same type, as well as more information about the authors' year of birth.

KEYWORDS

Czech Literary Internet; Czech Literary Bibliography; data analysis; digital literature; reflection of literature; electronic sources; online reviewers.

KLÍČOVÁ SLOVA

Český literární internet; Česká literární bibliografie; datová analýza; digitální literatura; reflexe literatury; elektronické zdroje; online recenzenti.

Téma české digitální literatury (ať už tímto označením myslíme původní tvorbu nebo reflexi literárních textů v digitálním prostředí) stále patří mezi méně probádané a hlubších analýz zaměřených tímto směrem vzniklo v českém prostředí doposud velmi málo (PIORECKÝ 2016, FRANTA 2018, HARTMANOVÁ 2021). Přestože je český internet již třicetiletý, soudobá literární věda tuto kategorii příliš nezkoumá a literatura v online prostředí tak neprochází zásadnější odbornou diskusí. Výzkum české digitální literatury ustrnul ve fázi deskripce dílčích jevů, jež je sice nezbytným prvním krokem k hlubším analýzám, ale bez následné syntézy nelze soustavněji sledovat vývoj a proměny tohoto prostředí v čase.

Rozvoji seriózního výzkumu digitální literatury v českém prostředí brání nejspíše menší atraktivita tohoto tématu a předsudky, které se pojí nejen s digitální tvorbou samotnou, ale i s jejím zahraničním výzkumem (JANOŮŠEK 2021). Určitou překážkou jsou však i samotné parametry (kvality) online prostředí. Digitální literatura je tvořena jiným způsobem než ta tištěná a v mnohem větší míře využívá technického potenciálu svého nosiče, tj. možnosti práce s intermedialními a interaktivními prvky. Ty se nejčastěji manifestují buď na rovině interakce čtenáře s textem (hypertextové romány), nebo autora se čtenáři (kolektivní a kolaborativní způsob psaní). Ne/zakomponování těchto prvků do struktury textu nebo do procesu jeho vzniku diferencuje digitální literaturu od literatury, která je v online prostředí pouze publikovaná.

Většina digitální literatury je přitom tvořena v prostředí sociálních médií, kde významnou roli jak v procesu samotného psaní, tak i v následné recepci sehrává navíc sociální interakce uvnitř komunity, ve které text vzniká. Parametry virtuální komunity a možnosti samotné platformy (literární server, blog, sociální síť) nejen ovlivňují samotného autora při jeho práci, ale zároveň nastavují i funkce a cíle, které komunita od textu očekává a chce naplnit. Tyto procesy jsou pro online prostředí charakteristické, a proto nedává smysl je od digitální literatury abstrahovat. Stejně tak nemá přílišný význam srovnávat ji s literaturou tištěnou, která vstupuje do zcela odlišné komunikační situace, setkává se s odlišným čtenářským očekáváním, a především na rozdíl od digitální literatury nabízí minimální čtenářskou participaci na aktu psaní. Proto klást na digitální literaturu stejné nároky jako na tištěnou, či je mezi sebou srovnávat na základě literárních kvalit považuji za kontraproduktivní přístup, který nepřináší kýžený nový pohled na tuto problematiku.

Ještě méně probádanou oblastí než v online prostředí vznikající literární tvorba je reflexe online literární kritiky a způsobů hodnocení knižní produkce,

ačkoli knižní trh je s digitálním prostředím každým rokem víc a víc svázanější a aktivity zde probíhající mají na čtenářskou obec (ale i samotné autory) nezanedbatelný vliv (např. spolupráce knižních influencerů s nakladatelskými domy, viz FEJFAROVÁ 2022). Online literární komunikace si však s sebou nese nálepku amatérismu, plytkosti nebo pouhého marketingového nástroje a je těžké tato klišé zpochybnit – i z důvodu, že toto prostředí a komunikace mezi uživateli (čtenáři a autory) k takovému projevu, zejména v prostředí sociálních sítí, na první pohled sklouzává. Není to však pokaždé a není to mnohdy ani odraz nízké erudice hodnotitelů. Jedná se opět spíše o vlastnost platformy samotné, která sdělení nese a která primárně slouží k rychlé a stručné komunikaci.

I zde se setkáváme s neochotou akceptovat svébytnost digitálního prostředí a jeho funkce. To se projevuje mj. bráněním pozic a významu klasické tištěné kritiky vůči aktivitám influencerů na sociálních sítích. Vyplývá to zřetelně např. z diplomové práce Adély Fejfarové (2022), která je vystavěna na dotazníkovém šetření provedeném mezi knižními influencery, nakladateli a čtenáři. Samotní influenceři přitom svou činnost ani jako literární kritiku nevnímají a „nevidí důvod, proč by mezi sebou [myšleno s literárními kritiky, pozn. aut.] měli soupeřit, jelikož to jsou dva různé světy, které nesplynou“ (FEJFAROVÁ 2022: 39).

Aktivity knižních influencerů nejsou však jediný typ literární reflexe, který v digitálním prostředí nalezneme. Tento svět je výrazně mnohotvárnější. Kromě knižních influencerů v digitálním prostředí mj. stále existují i elektronické časopisy, publicistické weby či žánrově zaměřené stránky, které o literatuře informují způsobem bližším právě tištěné literární kritice, ať už ve smyslu textového zpracování či menší měřitelnosti jejího dosahu, protože čtenáři webů a elektronických periodik k textu přistupují obvykle anonymně a nekomunikují ani s autorem recenze, ani se sebou navzájem.

Z logiky žánru autoři online literárních recenzí využívají tvůrčím způsobem digitální prostředí v mnohem menší míře než autoři beletrie, a proto je nezbytné na online literární reflexi nahlížet z širší perspektivy. Stěžejním kritériem pro zařazení pod digitální literaturu tu na rozdíl od uměleckých textů není využití prvků interaktivity, intermediality či performance (procesualizaci) (SIMANOWSKI 2011: 31), ale to, že je recenze publikována výhradně v digitální podobě. V případě online literární reflexe bychom omezením pouze na platformy umožňující větší interaktivitu se čtenářem ztratili mnoho důležitých elektronických zdrojů, ve kterých online literární reflexe vzniká a je čtena. Stejně tak nedává smysl pod recepci digitální literatury zařazovat pouze recenze obsahující hyperlinky nebo multimediální obsah, tj. prvky, které jej odlišují od recenzí

tištěných. Tyto možnosti digitálního prostředí autor málokdy využívá, případně jejich použití nemá zásadní vliv na vyznění recenze samotné. Selektace na základě kreativního ne/využití možností digitálního prostředí, jakou provádíme u online beletrie, tu není potřebná a vedla by naopak ke zkreslení obrazu o literární reflexi probíhající v online prostředí. Předností digitálního prostředí oproti médiím tištěným je zejména rychlost, s jakou se v našem případě recenze může dostat ke čtenáři – zrychlený redakční proces, nebo jeho celková absence, neomezený publikační prostor a do určité míry i svobodnější výběr recenzovaných knih.

Jak bylo naznačeno výše, za nízký počet českých vědeckých textů věnovaných digitální literatuře nemohou však pouze předsudky, kterými je digitální prostředí obestřeno. Možná větší překážkou pro systematictější výzkum je prostředí samotné, které se svou proměnlivostí a nestálostí vzpírá komplexnímu uchopení. Problém nespočívá jen v jeho neustálé a rychlé expanzi, ale i v samotné životnosti domén a webů. Kýžený časový odstup nezbytný pro vědeckou práci toto prostředí nabízí minimálně a velká část jeho historického obsahu již zmizela a nelze jej dohledat ani pomocí specializovaných archivů webových stránek (Webarchiv, Internet Archive). Zpětná rekonstrukce dobové podoby internetového prostředí je tak velmi komplikovaná, až nemožná a klade na literárního vědce zvýšené nároky v oblasti IT, zejména na orientaci v problematice archivace webových stránek, popř. jej činí závislého na existující infrastruktuře.

Cílem této studie je proto nabídnout možný přístup, jak uchopit alespoň dílčí výseč online literární reflexe související s knižní produkcí českých autorů.¹ Prostřednictvím bibliografických dat získaných v rámci projektu Český literární internet (2017–2021)² bych konkrétně chtěla přiblížit modelového recenzenta působícího mimo sociální média a sítě a současně popsat publikace a literární žánry, které ve svém výběru upřednostňuje. K analýze recenzentů totiž databáze nabízí nejucelenější set informací, přes které se tomuto světu můžeme přiblížit. Kvantitativní analýza tak bude aplikována na elektronické zdroje, které patří v prostředí internetu k těm nejstabilnějším a nejméně pomíjivým, tj. na elektronické časopisy a publicistické a literární weby (dále obecně označované jako e-zdroje), na které byl projekt zacílen. Modernějším komunikačním kanálům,

1) Bližší popis zde: <http://internet.ucl.cas.cz/>.

2) Jednalo se o projekt České literární bibliografie působící při Ústavu pro českou literaturu AV ČR, který byl financován z Operačního programu Výzkum, vývoj, vzdělávání Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Mezi výstupy projektu kromě článkové bibliografie patřil i Statistický a analytický modul (SAM), který se stal organickou součástí vyhledávacího prostředí databáze, a odborné studie Karla Pioreckého a Jiřího Trávníčka. V mapování českého literárního internetu pokračuje ČLB i po ukončení projektu.

jako jsou sociální sítě typu Instagram, Twitter nebo TikTok, příspěvek věnován není, protože k analýze těchto médií je třeba zvolit zcela jiný postup (odlišný sběr dat i jejich interpretace) než v případě výše zmíněných platforem. V případě sociálních sítí je totiž třeba zohlednit nejen autora a hodnocenou knihu, ale i parametry virtuální komunity (velikost, komunikaci mezi členy), proces šíření a sdílení obsahu v digitálním prostoru, které zpracování dat formou bibliografických databází není schopné postihnout.³

Představení výchozího datasetu

Protože vybrané e-zdroje jsou v mnoha formálních aspektech podobné tištěným periodikům, hodí se tak stejně jako ony pro zpracování do bibliografické databáze Česká literární bibliografie (dále jako ČLB) v katalogizačním formátu MARC21 a k aplikování totožných formálních metod popisu. Zpracované e-zdroje spojuje s těmi tištěnými jejich zaměření na literaturu či kulturu, delší verbální zhodnocení knihy (bez znakového omezení), snaha členit obsah na rubriky, publikovat pravidelně, mít okruh stálých recenzentů, v některých případech se můžeme dokonce setkat i s redakční úpravou zaslaných textů. Oproti sociálním sítím jsou zde interakce mezi autory textů a jejich čtenáři minimální, tudíž popis bibliografického záznamu pro potřeby databázového zpracování pokrývá v zásadě všechny relevantní informace.

V průběhu projektu Český literární internet bylo zpracováno více než 70 e-zdrojů, z toho jich 59 obsahovalo recenze na knihu či audioknihu od českého autora.⁴ Recenze patřily mezi nejpobulárnější žánr, tvořily takřka jednu pětinu všech vyexcerpovaných textů. Do vzorku nebyly zařazeny tzv. online mutace českých deníků, tj. přetisky recenzí původně psaných pro tištěnou verzi periodika v jeho webové variantě. Ve zkoumaném datasetu tedy zůstaly případy, kdy je vysoce pravděpodobné, že text vyšel pouze na webu a byl pro webové prostředí

3) V těchto případech se nejedná mnohdy o literární recenze v pravém slova smyslu, ale spíše o poskytnutí knižního typu, doporučení, případně o „kategorizaci podle emocí“ (HRDINA 2023: 4). Navíc pro toto hodnocení je typické úzké propojení mezi čtenářem (uživatel/odběratelem) a autorem příspěvku. Důvěryhodnost knižního influencera je budována jinými postupy či stavěna na jiných základech než mezi čtenářem a recenzentem nejen v rámci tištěných periodik, ale i na literárních webech nebo v případě e-časopisů, které jsou tématem předkládané studie. K výzkumu literární komunikace a knižního marketingu v sociálních sítích by bylo vhodnější využít spíše metodu výzkumu nastíněnou v knize *Digitální literatura a sociální média* (HARTMANOVÁ 2021).

4) Omezení pouze na české autory vychází z exerpčního záběru databáze ČLB definovaného pro periodika vycházející po roce 1945. Tato databáze na rozdíl od databáze RETROBI (obsahující periodika před rokem 1945) či databáze věnované samizdatové či exilové produkci nereflkuje zmínky o světové literatuře.

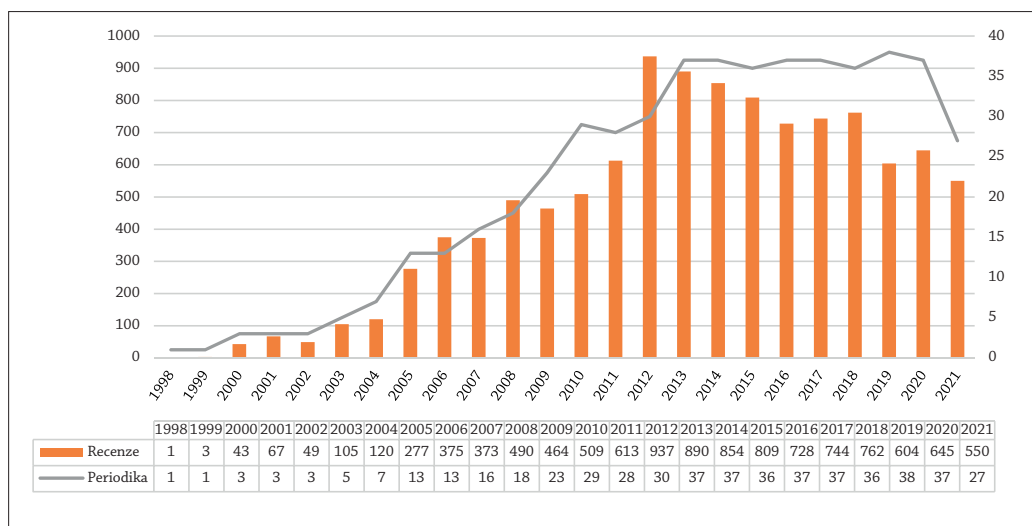
cíleně psán. Vynechány jsou tudíž recenze publikované jak v tisku, tak současně na serverech *iDnes.cz*, *iHNed.cz*, *novinky.cz*, *deníkn.cz* a v literární příloze *Haló novin Literatura-Umění-Kultura*, která má svou vlastní webovou stránku. Týká se to i recenzí publikovaných na webu *H7O*, protože současně vyšly i v mateřském časopise *Host*.

Tato selekce byla nezbytná k jasnější profilaci literárního recenzenta píšícího v online prostředí. Ve vzorku zůstaly pouze recenze, které byly přebírány z jiných zdrojů (tištěných i online). Nejedná se totiž o obecně rozšířenou praxi, která by mohla dataset výrazně zkreslit. Tímto způsobem svůj obsah významněji rozšiřoval pouze *Portál české literatury*, u kterého počet převzatých recenzí činil 26 %. Výsledný dataset, na kterém byla provedena níže popsána analýza, tak po úpravách a čištění zahrnoval 11 012 recenzí⁵ a obsáhl časové období od roku 1998 do prosince roku 2021.

Jak je patrné z obr. 1, množství recenzí spolu s objemem zpracovaných e-zdrojů postupně narůstalo až do roku 2012.⁶ Poté se počet současně zpracovávaných zdrojů ustálil, avšak množství publikovaných recenzí se naopak postupně zmenšovalo. Výraznější úbytek zdrojů v roce 2021 souvisí s ukončením zpracovávání e-zdrojů, jejichž úroveň a kvalita postupem času výrazně klesala (např. *Topzine.cz*), nebo kvůli jejich zániku (např. web *MFantasy.cz*). Částečně již z obr. 1, ale zejména z přehledu excerpovaných e-zdrojů (viz tabulka dostupná na adrese <https://clb.ucl.cas.cz/databaze/bibliografie-ceskeho-literarniho-internetu/>) je patrné, že sledované e-zdroje jsou jinak velmi stabilní a vycházejí kontinuálně po dlouhé časové období. Většina z nich vznikla před rokem 2010 a existuje dodnes. V prostředí internetu je tato délka životnosti webové platformy spíše neobvyklá. Výzkum japonského týmu (AGATA et al. 2014) aplikovaný na kolekci 10 milionů webů z roku 2001 prokázal, že do dvanácti let od založení 90 % zkoumaných stránek již neexistovalo a průměrná životnost webů tak tehdy činila 3 roky (přesně 1 132 dní).

5) Výsledný analyzovaný korpus recenzí odráží stav databáze k 1. 6. 2022. Rok 2022 do analýzy a výsledného datasetu však logicky zahrnut nebyl, protože v momentě stažení údajů nebyl zpracován v úplnosti. Databáze Český literární internet je živou databází, tudíž je stále doplňována nejen o nové bibliografické záznamy, ale i nové e-zdroje. Korpus dat, z něhož vycházejí zde představované výsledky, je volně dostupný zde: <https://hdl.handle.net/11104/0346046>.

6) Tento trend odráží postupnou expanzi českého internetu a s ní spojený růst počtu uživatelů i proměnu samotného prostředí. Ta spočívá zejména v usnadnění možnosti publikovat obsah bez nutnosti osvojení větších technických dovedností. Výslednou křivku ovlivňuje i těžší rekonstrukce obsahu, resp. podoby českého webu před rokem 2005. Spousta tehdejšího obsahu je již ztracena, tudíž nalezených e-zdrojů a recenzí je z období před rokem 2005 výrazně méně.

Obř. 1 Počet excerponovaných periodik a podchycených recenzí v databázi Český literární internet

Cílem projektu Český literární internet bylo pokrýt co možná nejšířší paletu e-zdrojů, které jsou vhodné pro bibliografické zpracování, a tím zachytit literární diskurz probíhající v online prostředí a doplnit tak informace simultánně získávané ze zdrojů tištěných. Zpracované e-zdroje je možné rozdělit do dvou kategorií dle jejich zaměření či specializace. Do první kategorie řadím weby a periodika, které sledují literaturu napříč různými literárními druhy a žánry bez úzké profilace, ve druhé kategorii se ocitají weby žánrové, specializované na populární literaturu, nebo jeden konkrétní žánr. První kategorii můžeme dále členit dle typu instituce, která za webem či časopisem stojí, což definuje potenciální okruh čtenářů a určitou měrou i samotný výběr hodnocených knih. V obou kategoriích kvalita textů osciluje od amatérismu po odborné kritiky.

Do první kategorie se dají zařadit:

- Časopisy a weby provázané s vědeckou komunitou či institucí (*E*forum, Proudý, Kanon*),
- knihovnické časopisy (*Párek, Impulsy*),
- publicistické weby (*Aktuálně.cz, Referendum.cz, Britské listy, iRozhlas*),
- časopisy a literární weby sledující produkci napříč literárními žánry (*iLiteratura, Vaše Literatura, Čítárny, Literární.cz, Dobrá adresa*),
- časopisy literárních spolků (*ČAJ*),
- weby a časopisy knižních distribučních sítí (*Oko Kosmasu*).

Mezi příklady českých žánrových webů v datasetu patří: *Děti noci*, *Fantasy Planet*, *Fanzine.cz*, *MFantasy*, *Sarden*, *Centrum Detektivky* a *Vlčí bouda*, které se zaměřují na žánry populární literatury (fantasy, science fiction, detektivní prózy).⁷ Celkový podíl recenzí z těchto žánrových webů ve vzorku činil 22 %.

Nejvíce recenzí (1 694) obsahoval literární server *iLiteratura* (2002–dosud), který o sobě uvádí, že jeho prioritou je „kvalitní literární kritika“.⁸ Oproti jiným webům se zaměřuje zejména na původní českou tvorbu, proto je výsledný počet recenzí tak vysoký. Mezi jeho neaktivnější recenzenty patří Jan Lukavec a Pavel Mandys, kteří v online prostředí publikují bezmála dvacet let a simultánně publikují i v periodikách tištěných.

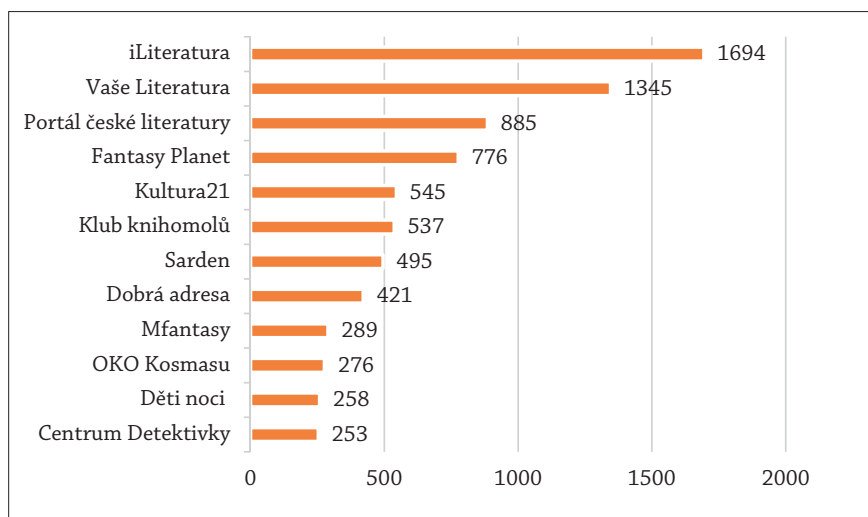
Na druhém místě se umístil literární magazín *Vaše Literatura* (2009–dosud), který je taktéž otevřený jak domácí, tak i světové literatuře. Výraznou tvář tohoto magazínu je Jiří Lojín, který na něm působí od roku 2012 a je autorem jedné třetiny všech jeho recenzí. Lojín píše výhradně pro tento server, ale některé jeho recenze vyšly taktéž v časopise *Kruh*, který vydává Středisko východočeských spisovatelů.

Zajímavým serverem je *Portál české literatury* (2005–2015), a to hned z několika důvodů. Cílem tohoto webu, stejně jako jeho dnešního nástupce *CzechLit* (2015–dosud), byla propagace české literatury v zahraničí. Za deset let své existence fungoval na dvou (obsahově i graficky) zcela odlišných verzích stránek, které již nejsou dostupné online – a s nimi tak zmizel i jejich obsah. Obě webové stránky proto bylo nezbytné zpracovat z jejich archivní verze prostřednictvím Webarchivu.⁹ Na serveru bylo možné nejčastěji narazit na recenze Radima Kopáče a Mileny M. Marešové. U obou však často nešlo o recenze psané přímo pro daný server, ale byly přejímány z jiných periodik – v případě Kopáče z českých deníků, v případě Marešové ze stránek Českého rozhlasu.

7) Dataset neobsahuje informace z webu *Fantasya*, protože v době odevzdání textu nebyl zdroj zpracován v úplnosti.

8) O projektu – *iLiteratura.cz*. *iLiteratura – zdroj vaší knižní inspirace* [online]. [cit. 31. 3. 2023] Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/o-projektu>

9) <https://wayback.webarchiv.cz/wayback/20050810112625/http://www.czlit.cz/main.php>
a <https://wayback.webarchiv.cz/wayback/20101013115311/http://www.czechlit.cz/>.

Obr. 2 Prvních dvanáct e-zdrojů s nejvíce recenzemi

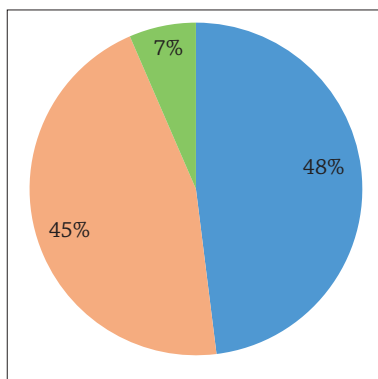
Modelový online recenzent

S digitální literaturou je spojováno mnoho předsudků, které se samozřejmě nevyhýbají ani jejím autorům. V souvislosti s nimi se nejčastěji hovoří o jejich nízké erudici vyplývající buď z absence literárního vzdělání, nízkého věku, jejich nekritického přístupu k literární tvorbě, nebo z kombinace uvedeného. Představa o online literární reflexi je často omezena pouze na knižní influencery nebo na fanouškovské komunity, jež hodnotí své oblíbené autory, knižní tituly či literární žánry primárně na základě emocí, které v nich četba vyvolávala, či osobních sympatií. Realita je však i zde mnohem komplikovanější. K takovému typu komunikace, zdá se, dnes tendují spíše literární komunity (ne však všechny) působící v prostředí sociálních sítí, ale již to ne zcela platí o literárních webech a e-časopisech. Jak tedy vypadá modelový recenzent působící právě v tomto prostoru?

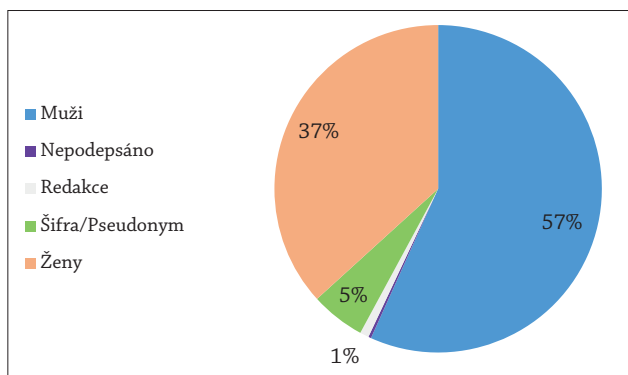
Zkoumaný dataset obsahoval 1 424 jedinečných autorských identit. Mezi nimi byly jména mužů, žen, pseudonymy, šifry či redakce jednotlivých webů. Bibliografické záznamy ČLB jsou propojovány s databází národních autorit Národní knihovny v Praze. To mj. znamená, že jména obsažená v této databázi obsahují jedinečný identifikátor, který pomáhá odlišit jmenovce a zároveň propojit různé varianty podpisů téhož autora. Popis jmenných autorit obsahuje relevantní informace pro odlišení jednotlivých osob. Jedním z klíčových údajů je tu

pochopitelně rok narození dotyčné osoby, což je údaj, který nám v dalším pomůže analyzovat věkovou profilaci internetových recenzentů. S ohledem na současnou legislativu však tento údaj nelze získat ve všech případech. Pro část autorských identit proto tento údaj k dispozici není a množství osob, u nichž známe rok narození, je tudíž omezené. Navíc prostředí internetu je ve srovnání s tištěnými periodiky více anonymní. Není zde zvykem uvádět medailony či biografické poznámky o autorech pod uveřejněnými texty. Konkrétně ve zkoumaném datasetu byl údaj o věku autorů (jedinečných identit) znám z 54 %, přičemž byl tento údaj častěji uveden u mužů než u žen. Z toho vyplývá, že následná věková analýza byla provedena pouze u poloviny osob z celkového počtu. Můžeme se tedy pouze dohadovat, kdo se nalézá mezi autory neidentifikovanými.

Z bibliografických záznamů můžeme taktéž rekonstruovat informace o genderovém složení ve vzorku, případně četnost používání šifer a pseudonymů. Rozbor recenzí ukázal, že v analyzovaných zdrojích byla obě pohlaví zastoupena vesměs rovnoměrně. Pokud se však na data podíváme blíže a srovnáme publikační aktivitu autorů, čteněji se vyskytují recenze od mužů (obr. 4). Zdá se tudíž, že zkoumané e-zdroje nabízí sice genderově vyvážené prostředí s rovnými příležitostmi, ale současně v něm autorky publikují v porovnání s muži méně často.

Obr. 3 Zastoupení mužů a žen v datasetu

Obr. 4 Množství recenzí dle pohlaví autora

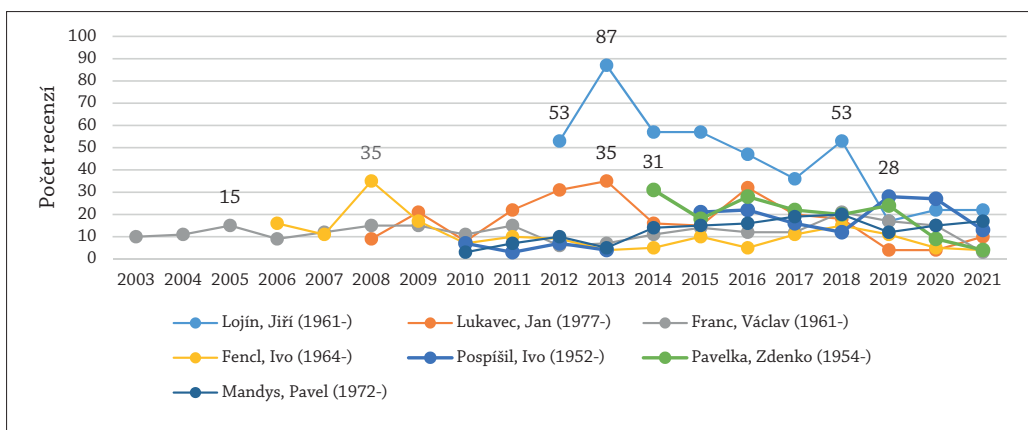
Protože zkoumaný vzorek obsahuje data od roku 1998 do roku 2021, k identifikování věku autorů bylo třeba zvolit diachronní přístup. Za referenční časové body byly vybrány roky 2010, 2014, 2018 a 2021. Výsledná zjištění jsou limitována již zmíněnou absencí roku narození u některých autorů, ale přesto

naznačují, že průměrný věk autorů a autorek v průběhu let postupně stoupá. Tento trend vypovídá o delším a kontinuálnějším působení týchž autorů a autorek v online prostředí, tudíž o stabilním jádru publikujících autorů. Současné data z roku 2021 nasvědčují tomu, že autoři, u kterých známe rok narození, nejenom logicky stárnou, ale jejich autorský podíl na celkovém počtu recenzí současně každoročně klesá. Je zde patrná jakási dílčí obměna autorů. Zda ji lze označit za generační, však nelze nyní s jistotou říci kvůli absenci roku narození. K lepšímu porozumění proměny autorství ve sledovaných periodikách je třeba ve sběru dat pokračovat a snažit se biografické údaje doplňovat. Je pravděpodobné, že jejich doplněním hodnota průměrného věku bude spíše klesat, neboť se postupně budou doplňovat údaje spíše o mladších/začínajících recenzentech, kteří zatím neprošli evidencí.

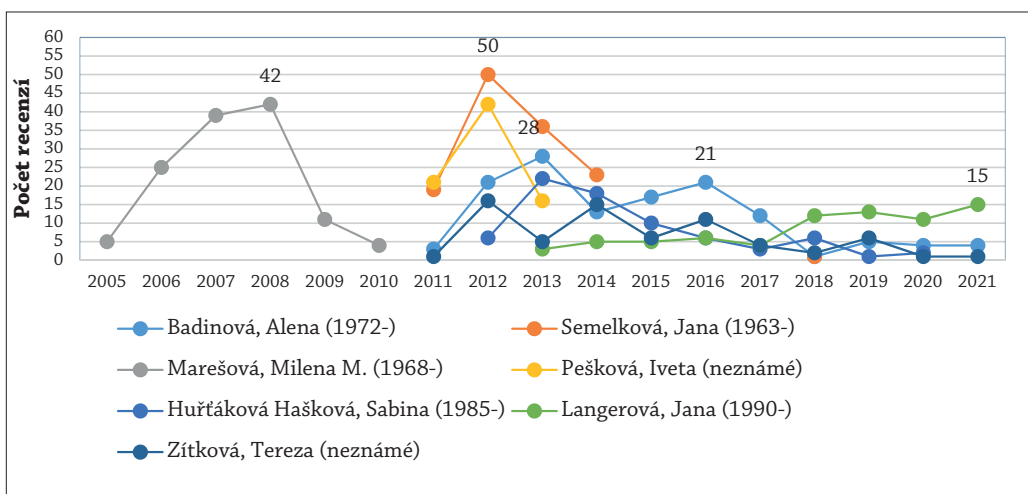
ROK	CELKEM AUTORŮ	S UVEDENÝM VĚKEM	MNOŽSTVÍ RECENZÍ	CELKEM MUŽI	CELKEM ŽENY	MUŽ/VĚK	ŽENA/VĚK	POD 30 MUŽI	NAD 30 MUŽI	POD 30 ŽENY	NAD 30 ŽENY
2010	174	64%	77%	70	41	38	32	29	41	25	16
2014	248	55%	64%	81	55	42,4	39	21	60	21	34
2018	246	58%	65%	91	52	49	43	12	79	8	49
2021	195	58%	56%	66	48	49	47,5	3	63	2	46

Obr. 5 Údaje o průměrném věku mužů a žen a jejich podílu na celkové produkci recenzí v konkrétních letech

Za postupným zvyšováním množství autorů starších třiceti let s nejvyšší pravděpodobností stojí i jejich nízká fluktuace v online prostředí, což do určité míry potvrzují i obr. 5 a 6 znázorňující délku působení neaktivnějších autorů a autorek ve sledovaném období. Muži ve stejném online zdroji běžně publikují kontinuálně více jak deset let. U žen je tato doba v průměru kratší, což pravděpodobně souvisí i s celkově nižším počtem publikovaných recenzí ve vzorku.

Obr. 6 Přehled působení sedmi neaktivnějších recenzentů v online prostředí v průběhu času¹⁰

Obr. 7 Přehled působení sedmi neaktivnějších recenzentek v online prostředí v průběhu času

Tato data spolu s údaji o věku vyvracejí mýtus, že do internetových periodik svými knižními recenzemi přispívají výhradně mladí a začínající autoři, případně studenti bohemistiky v průběhu svého vysokoškolského studia. Ti mohou tvořit maximálně polovinu autorů ze vzorku a je nepravděpodobné, že všechny

10) Pro lepší přehlednost délky publikační činnosti jednotlivých recenzentů a recenzentek jsou záměrně počty recenzí v obr. 6 a 7 znázorněny jen v některých letech a u některých osob. Jsou vyneseny pouze za účelem usnadnění orientace a srovnání v publikační aktivitě mezi jednotlivými autory.

osoby bez uvedeného roku narození se budou rekrutovat pouze z této skupiny, i když pravděpodobně budou tvořit její významnou část.

Pokud se podíváme na věk autorů a autorek uvedený v legendách těchto dvou obrázků, nejaktivnější muži začali recenzovat kolem čtyřiceti let – až na Jana Lukavce, který svou první online recenzi uveřejnil v jednatřiceti letech. Naopak nejaktivnější ženy začaly publikovat již před čtyřicítkou, až na Janu Semelkovou, jejíž první recenze ve vzorku byla uveřejněna až ve čtyřiceti osmi letech. Ve sledovaných periodikách se nejdéle setkáváme s kritickou reflexí Václava France, který ji kontinuálně publikuje od roku 2003 až do současnosti. Až na Zdenko Pavelku všichni nejaktivnější muži publikují v online prostředí kontinuálně déle než jedenáct let, u žen se souvislá publikační činnost pohybuje spíše pod touto hranicí.

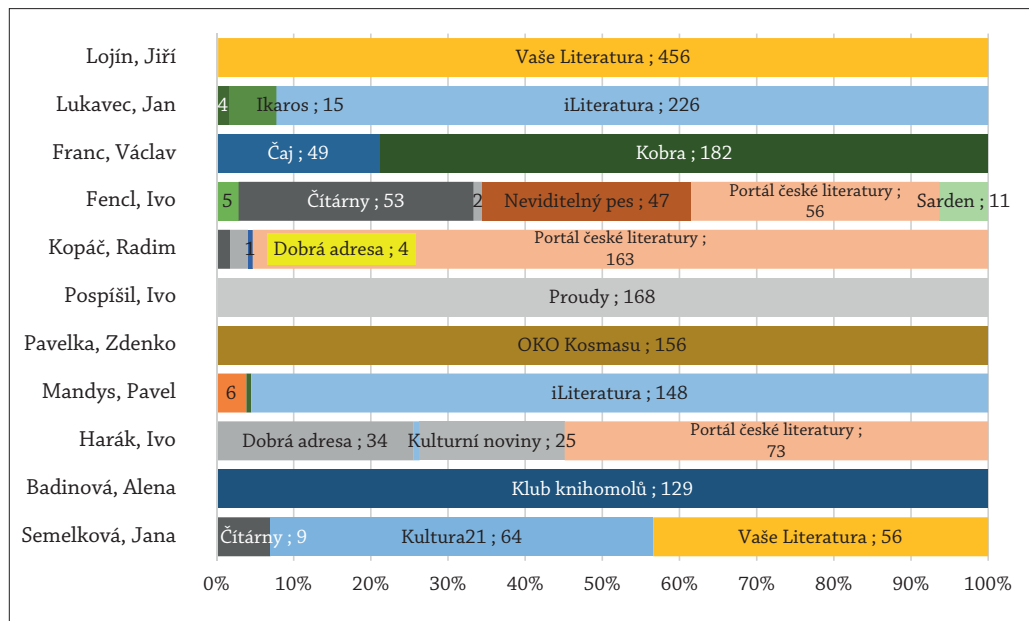
K dokreslení rysů modelového recenzenta může napomoci i analýza jeho publikační aktivity. Pokud se podíváme na profilaci deseti, resp. jedenácti (Semelková a Badinová mají shodně po 129 recenzích) nejaktivnějších autorů a autorek, většina z nich tenduje spíše k publikování v jednom e-zdroji. Případová studie Rozdíly a průsečíky literární kritiky v tisku a online (HARTMANOVÁ 2022)¹¹ naznačuje, že toto chování je běžné i v periodikách tištěných, tj. že jednotlivá periodika mají kmenové recenzenty a do ostatních přispívají spíše sporadicky. Podobnost můžeme vidět taktéž v rozložení publikační aktivity jednotlivých autorů. Stejně jako v tištěném, tak i v online prostředí figuruje menší skupina autorů, která vytvořila takřka polovinu všech recenzí ve vzorku. Zde je konkrétně padesáti autorům (3,5 % z celkového počtu) připsáno 44 % všech recenzí.¹²

Z praxe publikovat pouze pro kmenové periodikum se na první pohled vymykají pouze Ivo Fencl, Ivo Harák a Jana Semelková. Pokud se však na jejich publikační aktivity podíváme blíže, zjistíme, že v případě Ivo Haráka šlo pouze o krátkou epizodu mezi roky 2013–2015, kdy psal recenze současně pro *Dobrou adresu*, *Kulturní noviny* a v roce 2014 i pro server *iLiteratura.cz*, přičemž je jako recenzent aktivní od roku 2005 dodnes. Naopak Ivo Fencl celou dobu své publikační aktivity simultánně publikuje minimálně na dvou platformách. Jana Semelková se sice recenzování na rozdíl od Fencla a Haráka věnovala krátce, pouze

11) Příspěvek zazněl na Cenové bilanci 2021 na Katedře bohemistiky FF UPOL v Olomouci 1. 6. 2022.

12) Toto rozložení publikační aktivity ve sledovaném vzorku autorů však není ničím neobvyklým. K obdobným závěrům o publikační produktivitě, tentokrát vědecké, došel již v roce 1926 i Alfred James Lotka. Zjistil, že podíl autorů s jedním článkem ve vzorku činí cca 60 %. Autoři s více články jsou procentuálně zastoupeni výrazně méně. Na základě tohoto koeficientu definoval Lotkův zákon, kterým jsme schopni odhadnout průměrnou produktivitu zbylých cca 40 % autorů.

v letech 2011–2014, ale celou dobu současně publikovala na webech *Čítárny*, *Kultura21* a *Vaše Literatura*.

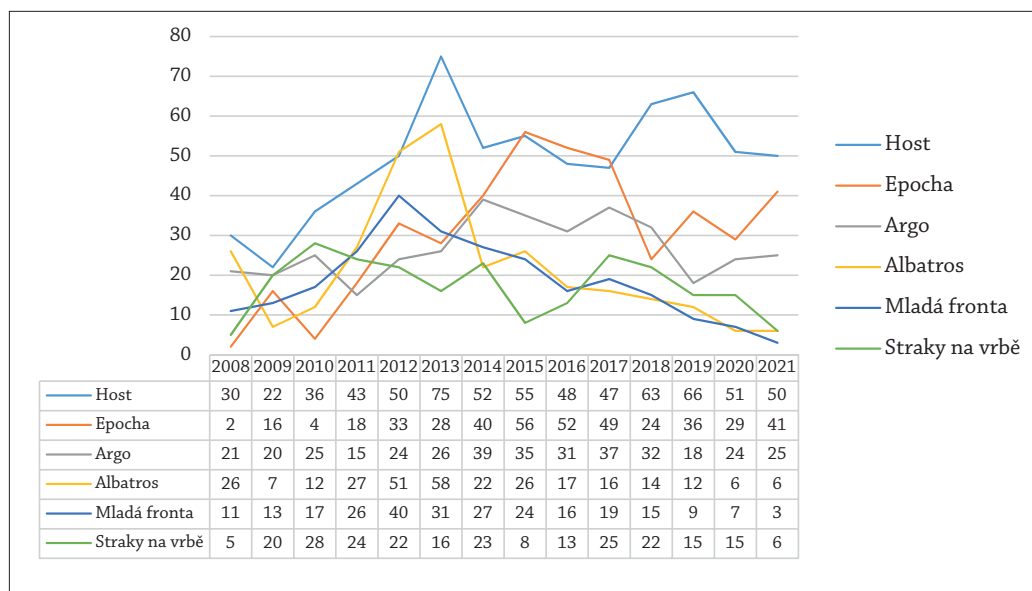
Obr. 8 Neaktivnější recenzenti a e-zdroje s uvedeným počtem recenzí

Literární preference online recenzenta

K ucelenější představě o modelovém recenzentovi kromě jeho věku, pohlaví či publikační činnosti chybí získat ještě informace o tom, o jaké knihy se zajímá, resp. zda lze vysledovat nějaké jeho preference ve výběru knižní produkce z konkrétního nakladatelství, autorů či žánrů. Všechny tyto informace můžeme z bibliografického záznamu recenze vyčíst. Protože sledujeme relativně dlouhé období, ne vždy je vhodné pracovat pouze s absolutními čísly. K zachycení dynamické proměny knižního trhu a literárního vkusu je třeba opět zvolit diachronní přístup.

Ten se osvědčil zejména v rozboru výběru knižní produkce z konkrétních nakladatelství. Jejich výskyt v datasetu se totiž mezi lety 2008–2021 výrazně proměňoval, pravděpodobně i v závislosti na množství publikovaných knih od českých autorů a publikační aktivitě autorů samotných. Jak je patrné z obr. 8, stabilní a vysoké oblíbenosti se v online prostředí těší produkce nakladatelství Host, které si drobným poklesem prošlo pouze v letech 2015–2017, jinak po celou

dobu jeho knižní produkce patřila k nejčastěji recenzovaným. Na druhém místě je nakladatelství Epoque. V průběhu let naopak pokles zájmu zažila nakladatelství Albatros a Mladá fronta. V případě Albatrosu důvodem může být obecný pokles zájmu o recepci literatury pro děti, což naznačuje i analýza recenzovaných žánrů. U Mladé fronty patrně půjde o proměnu profílce nakladatelství a restrukturalizaci edičních plánů. V roce 2013 v datasetu nalézáme recenze na 21 autorů, v roce 2020 již pouze na pět a v roce 2021 dokonce pouhé tři autory z Mladé fronty.¹³

Obř. 9 Prvních šest nejrecenzovanějších nakladatelství v jednotlivých letech

Pokud se blíže podíváme na klíčové autory nejrecenzovanějších nakladatelství – Host a Argo, jedná se o stejné spisovatele, kterým je věnována pozornost i v tištěných periodikách. Z nakladatelství Host se recenzují především autorky společenských a historických románů: Petra Soukupová (41 recenzí), Alena Mornštajnová (25 recenzí), Kateřina Tučková (22 recenzí), Petra Dvořáková (21 recenzí) či Jakuba Katalpa (19 recenzí). Mezi zmíněné autorky se vklínil pouze Jiří Hájíček (30 recenzí). Nakladatelství Argo má v porovnání s Hostem užší základnu českých spisovatelů. Jeho dvorními spisovateli jsou Miloš Urban (50 recenzí), Emil Hakl (32 recenzí) a Pavel Renčín (30 recenzí). Knižní produkce

13) Recenzenti dlouhodobě sledují tvorbu Martina Goffy (25 recenzí), Pavla Kosatika (11 recenzí) a Ivy Pekárkové (13 recenzí). Zájem budí i nová vydání knih Bohumila Hrabala (12 recenzí).

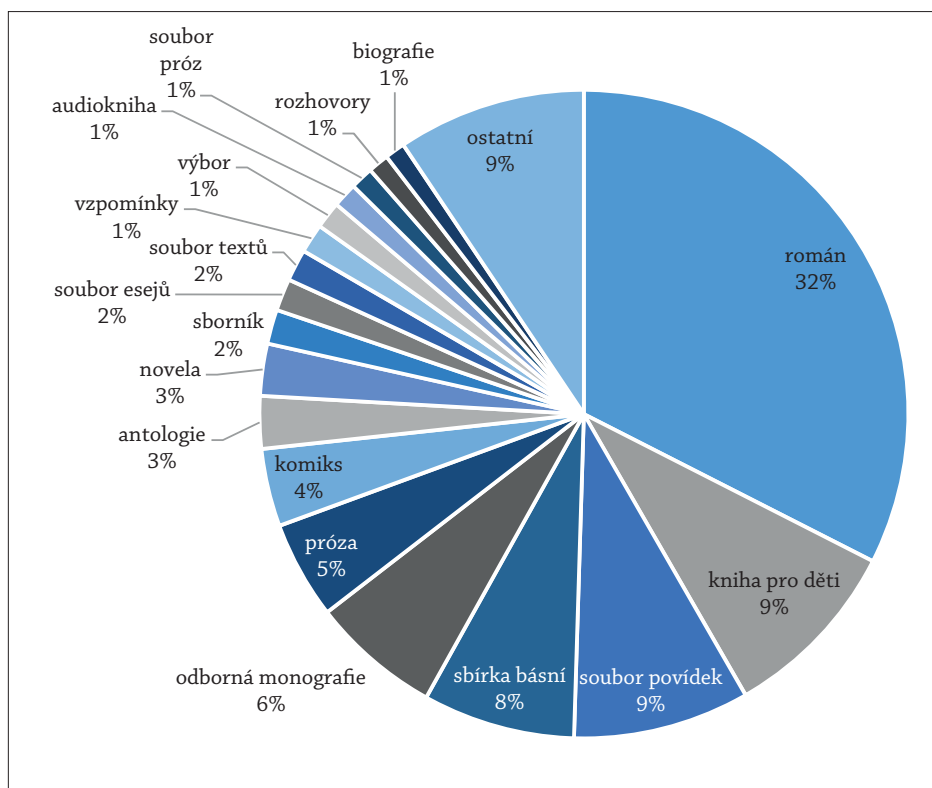
těchto nakladatelství je nejvíce sledována na portálu *iLiteratura.cz*. Nakladatelství Host je dále větší pozornost věnována na webu *Vaše Literatura* a v případě Arga se jedná zejména o *Aktuálně.cz*.

V tomto směru se naopak svým objemem vymyká reflexe knih produkovaných zejména nakladatelstvími Epoque a Straky na vrbě, o kterých v tištěných médiích není takřka žádná zmínka. Stojí za tím jejich specializace na vydávání populární literatury (fantasy a science fiction literatury), které se na rozdíl od tištěných periodik věnuje webů hned několik. V obdobné četnosti o jejich autorech referují weby *Fantasy Planet*, *Sarden* a *MFantasy*. V rámci zkoumaného datasetu autoři populárních žánrů obecně patří mezi recenzovanější.¹⁴ Je to důsledek nejen jejich oblíbenosti mezi recenzenty, potažmo čtenáři, ale i vyšší publikační aktivity. Určitou roli také hraje častější převádění populární literatury do audio podoby, které recenzenti také věnují pozornost.

Pokud se však vrátíme k autorům nakladatelství Epoque, můžeme v jeho případě hovořit přímo o vlajkovém autorovi, kterým je František Kotleta (97 recenzí), a až se značným odstupem za ním se ocitá Jiří Pavlovský (28 recenzí) a Petra Neomillnerová spolu s Kristýnou Sněgoňovou (obě shodně po 16 recenzích). Nakladatelství Straky na vrbě je známé především díky udělování literární ceny Žoldněří fantasmie (od roku 2009) za nejlepší povídku. Nejpovedenější počiny jsou následně vydávány ve stejnojmenné antologii, která nikdy neunikne pozornosti recenzentů. Kromě antologie (23 recenzí na deset ročníků) mezi autory s nejvíce ohlasy patří Robert Fabian (17 recenzí), Míla Linc (16 recenzí) a Daniel Tučka (14 recenzí).

Již uvedený přehled nejrecenzovanějších nakladatelství a autorů napovídá, že dominantním recenzovaným žánrem jsou romány následované kratšími prozaickými útvary. Počet recenzí románů se mezi lety 2008 až 2020 takřka ztrojnásobil, s čímž souvisí obecná profilace knižního trhu na tento žánr. Na žánrových webech činí podíl recenzovaných románů dokonce 64 %. Ve vzorku je však zastoupena i odborná literatura, a to především díky univerzitním e-periodikům a webům, do kterých přispívají literární vědci. Jedná se zejména o *E*forum* spojené s Institutem pro studium literatury (Michal Topor, Marie Škarpová, Luboš Merhaut) či *Kanon* (Jiří Flaišman, Michal Kosák, Michael Špirit). Oproti tištěným periodikům je v online prostředí významně méně zastoupena reflexe české poezie.

14) Mezi tři celkově nejrecenzovanější autory v datasetu patří František Kotleta (103 recenzí), Miroslav Žamboch (97 recenzí) a Petra Neomillnerová (87 recenzí). V první desítku se však objevuje i Michal Viewegh (69 recenzí), Miloš Urban (50 recenzí) a Milan Kundera (50 recenzí).

Obr. 10 Zastoupení recenzovaných žánrů v datasetu

Shrnutí

Cílem studie bylo nahlédnout do jasně definované výšeče českého online prostoru a pokusit se přiblížit skrze data získaná v rámci projektu Český literární internet tamnímu recenzentovi. Aplikováním kvantitativní analýzy na recenze v článkové databázi Česká literární bibliografie byly získány údaje pro popis modelového recenzenta ve vybraných e-zdrojích – jeho věk, pohlaví a publikační aktivita (četnost psaní, literární preference). Pro zachycení případné proměnlivosti tohoto prostředí, která by mohla mít zásadní vliv na následnou interpretaci získaných údajů, bylo nezbytné aplikovat i diachronní přístup (sledovaný dataset pokrývá období od roku 1998 do roku 2021).

Analýza měla současně zproblematizovat určité generalizační soudy, které se spolu s recenzenty působícími v online prostředí pojí. Jedná se především o jejich předpokládaný nízký věk a relativně krátké období, po které se literární reflexi věnují. Sebraná data prokázala, že průměrný věk autorů, u kterých známe

rok narození, od roku 2010 postupně stoupá. To naznačuje malou fluktuaci autorů, tj. stabilitu online prostředí, které je primárně utvářeno relativně úzkým okruhem autorů. V roce 2021 byl průměrný věk mezi muži 49 let a mezi ženami 47,5 roku s tím, že ti celkově nejaktivnější muži se začali tomuto žánru věnovat až po čtyřicátém roku života. U žen nevidíme takto jasný věkový předěl.

Data ukazují, že se jedná o genderově vyvážené prostředí, ve kterém je oproti tištěným zdrojům běžnější publikovat pod šiframi či pseudonymy. Co se však týče celkového počtu recenzí, jsou o něco aktivnější muži, u kterých je to do větší míry dáno tím, že v online prostoru publikují v porovnání se ženami kontinuálně delší časové období. Obecně převažuje zvyk publikovat v jednom e-zdroji a nepřispívat současně do dalšího.

Výběr recenzovaných publikací a autorů se mezi vybranými e-zdroji liší. Recenzenti působící ve všeobecně orientovaných e-zdrojích si vesměs vybírají autory, kterým věnují pozornost i periodika tištěná. Naopak žánrové weby se nepřekvapivě orientují zejména na žánry populární literatury. Protože obdobně zaměřených tištěných periodik je poměrně málo, je tato literatura v online prostředí zastoupena výrazně více. Mezi analyzovanými e-zdroji však není, co se týče knižního výběru, striktně daná hranice. I všeobecně zaměřené weby referují o populární literatuře a žánrové weby naopak o autorech společenských či historických románů, jen v menším množství.

Napříč weby je nejvíce recenzována próza, zejména romány. Všeobecně zaměřené weby dávají přednost produkci z nakladatelství Host a Argo. Naopak u žánrových webů dominuje reflexe produkce nakladatelství Epoque a Straky na vrbě. Zájem o knihy z nakladatelství Albatros a Mladá fronta, pokud se podíváme na absolutní čísla, je v obou kategoriích podobný.

Kvantitativní analýza bibliografických dat ukázala dílčí slabiny tohoto přístupu pouze v analýze věku autorů (nedostatečné množství informací), ale při rozboru recenzovaných děl naopak poskytla širokou škálu údajů a možností klást je do různých souvislostí a současně sledovat jejich proměny v čase.

Databáze Český literární internet je neustále rozšiřována a doplňována. V říjnu 2023 obsahovala celkem již přes 61 000 záznamů. Shromážděvané údaje jsou v rámci výzkumu literárního internetu unikátní, nejen svým záběrem a mírou popisnosti, ale i evidencí postupně mizejících informací z online prostředí. Kromě výzkumu literární reflexe nabízí databáze podklady např. pro analýzu proměny jednotlivých e-zdrojů v čase, míru propojení tištěné verze a online mutace periodika, frekvenci publikování na jednotlivých platformách, reflexi literárních cen a aktivit souvisejících s propagací knih a autorů či trendy v ob-

lasti vydávání knih vlastním nákladem a převádění do jejich audio podoby. Její potenciál spatřuji i v komparativním výzkumu, ve kterém budou využity informace z obdobně tvořené databáze pro periodika tištěná.

Příspěvek vznikl v rámci projektu Česká literární bibliografie III (LM2023043) podpořeného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci jeho aktivit na podporu výzkumných infrastruktur.

LITERATURA

AGATA, Teru – MIYATA, Yosuke – ISHITA, Emi – IKEUCHI, Atsushi – UEDA, Shuichi

2014 „Life span of web pages. A survey of 10 million pages collected in 2001“, in *IEEE/ACM Joint Conference on Digital Libraries*, s. 463–464 DOI: 10.1109/JCDL.2014.6970226

Bibliografie českého literárního internetu, *Česká literární bibliografie* [online databáze]. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., [citováno 1. 6. 2022]. Dostupné z: <http://internet.ucl.cas.cz/>

FEJFAROVÁ, Adéla

2022 *Role knižních influencerů ve vztahu k nakladatelům, knihkupcům a čtenářům* (Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra mediálních studií. Diplomová práce, vedoucí práce Jan Halada)

FRANTA, Tomáš.

2018 „Software je poselství: několik poznámek k aspektům digitální literatury“, *Bohemica Olomucensia*, roč. 10, č. 2, s. 119–143

HARTMANOVÁ, Pavla

2021 *Digitální literatura a sociální média* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta)

2022 „Rozdíly a průsečíky literární kritiky v tisku a online v roce 2021“, *Bohemica Olomucensia*, roč. 14, č. 3, s. 16–36 DOI: 10.5507/bo.2022.030

2023 *Databáze český literární internet* [dataset]. Repozitář ASEP. DOI: 10.57680/asep.0573247

HRDINA, Matouš

2023 „Slzy, klišé, svoboda. BookTok dělá z literatury mnohem živější médium“, *A2*, roč. 19, č. 6, 15. 3., s. 4

JANOUŠEK, Pavel

2021 „Literatura teď, tady a spolu? Literární komunikace na internetu jako otázka“, *Bohemica Olomucensia*, roč. 13, č. 1, s. 216–221

LOTKA, Alfred James

1926 „The Frequency Distribution of Scientific Productivity“, *Journal of the Washington Academy of Science*, Vol. 16, No. 12, pp. 317–323

PIORECKÝ, Karel

2016 *Česká literatura a nová média* (Praha: Academia)

O projektu – iLiteratura.cz, *iLiteratura – zdroj vaší knižní inspirace* [online]. [citováno 31. 3. 2023] Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/o-projektu>

SIMANOWSKI, Roberto

2011 *Digital art and meaning: reading kinetic poetry, text machines, mapping art, and interactive installations* (Minneapolis: University of Minnesota Press)

Mgr. Pavla Hartmanová, Ph.D., hartmanova@ucl.cas.cz, Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Česká republika / Institute of Czech Literature of the CAS, Czech Republic

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.